

הקדמה ללימוד יחידות ספר דברים

דודי זינגר

הערה: לימוד ספר דברים נחלק למספר יחידות לימוד – חלקן יחידות חובה וחלקן יחידות בחירה .

מטרת ההקדמה הינה לתת לכם תמונה כוללת על החומש .

שינויים מהותיים מולם עומד עם ישראל עם כניסתו לארץ ישראל.

עם ישראל עומד לעבור שינוי מהותי עם הכניסה לארץ. עד כה הוא נדד במשך 40 שנה במדבר וסוף סוף הוא עומד להיכנס לארצו שלו.

השינויים :

שינויים בהנהגת ה' את העם – עם הכניסה לארץ, יתרחש מעבר מהנהגה ניסית להנהגה בדרכי הטבע.

שינויים במוסדות ההנהגה של העם – בחיי המדבר משה רבינו היה מנהיג כולל – מנהיג רוחני (נציג ה' שהוא המחוקק הישיר במדבר), מדיני-צבאי (רשות מבצעת) ומשפטי (רשות שופטת).

עם הכניסה לארץ ומות משה יש צורך בביזור סמכויות וממילא יש להקים את כל מוסדות ההנהגה מחדש.

שינויים במבנה החברתי והכלכלי של העם – עם הכניסה לארץ יתרחש מהפך מאכילת מן בדרך נס, לפרנסה בדרך הטבע (בחקלאות התלויה בגשם, ובמסחר).

כלכלה בדרך הטבע, עלולה ליצור פערים חברתיים וכלכליים.

הפיזור של העם המתנחל בכל רחבי הארץ (ולא מרוכז סביב המשכן) עלול ליצור חוסר סולידריות בין השבטים. מצוות רבות בחומש עוסקות באחריות האישית למצבו של הזולת .

שינויים הקשורים למפגש עם הארץ ויושביה – הכניסה לארץ ישראל מציבה בפני העם שלושה אתגרים :

1. לחימה עם יושבי הארץ .

2. סכנה של השפעת עובדי עבודה זרה על עם ישראל להצטרף לאלילות .

3. התמודדות רוחנית עם השפע הכלכלי שבארץ .

הערה:

נתמקד בפירוש העמק דבר בהקדמה לספר במדבר וממנו נלמד על ההבדל בין התנהלות עם ישראל במדבר לבין החיים בארץ ישראל:

דעיקר זה הספר [ספר במדבר] הוא מחליף ומשנה הליכות עם ה' בחיי העולם מאז שהגיעו לארץ ישראל מן הדרך שהלכו במדבר

הסבר: במדבר מציג הנהגה שונה מן ההנהגה בארץ ישראל

שבמדבר היו מתנהגים ... למעלה מהליכות הטבע

הסבר: במדבר היו מתנהלים בני ישראל בדרך ניסית.

ובארץ ישראל הלכו בדרך הטבע, בסתרי השגחת מלכות שמים ברוך הוא... ..

הסבר: בארץ ישראל חי עם ישראל כבדרך הטבע ללא התגלות ניסית, כלומר הנהגת ה' בארץ ישאל את עם ישראל הייתה בדרך הטבע ולא בניסים גלויים.

ועל זה השינוי המצויין בזה הספר אמרו חז"ל בבראשית רבה פרשה ג':
"(בראשית א ד): "ויבדל אלהים בין האור ובין החשך" - זה ספר במדבר,
שהוא מבדיל בין יוצאי מצרים ובין באי הארץ",

הסבר: ומתוך המדרש בראשית רבא נלמד על ההבדל בין חיי עם ישראל במדבר לבין החיים בארץ ישראל מהפירוש על פס' ד' "ויבדל אלוקים בין האור ובין החושך" לפי המדרש פס' נאמר על דור יוצא מצרים ודור הנכנסים לארץ ישראל.

דבהליכות יוצאי מצרים היה אור השגחת ה' מופיע לעין כל, שהוא כבוד ה' ותכלית הבריאה .

הסבר: אצל יוצא מצרים ההנהגה היתה של אור, התגלות ה' באופן נסי יום יומי.

מה שאין כן בהליכות באי הארץ היתה ההשגחה מכוסה [נסתרת] ורק המביט בעין יפה היה מרגיש בה כמו ההולך בחשכת לילה, או רק לפרקים היה נרגש ההשגחה לעין כל, כמו אור הברק המאיר חשכת הלילה.

הסבר : אצל בני ישראל שנכנסו לארץ ישראל הנהגת ה' הייתה כחושך, באופן טבעי שאינו נגלה לעין בכל יום ויום.

(הנצי"ב, הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, 1816-1893)

הנהגה נסית אל מול הנהגה טבעית:

שאלה: מה מאפיין את השגחת ה' על עם ישראל במדבר ובארץ ישראל?

תשובה: המאפיין את השגחת ה' במדבר הוא השגחה הנסית ומאפיין השגחת ה' בארץ ישראל הוא ההנהגה הטבעית.

שאלה: מהם היתרונות של כל אחת מדרכי ההשגחה? האם יש עדיפות לאחת מהן?

תשובה: היתרון בהשגחה הנסית הוא התחושה היום יומית שה' משגיח ודואג למילוי כל הצרכים שלנו, והדבר מאפשר לנו להתמקד בלימוד התורה מבלי לחשוש לפרנסה, היתרון בהשגחה הטבעית הוא האפשרות לחיי אמונה מתוך בחירה חופשית ומתוך הכרה עמוקה בכך שכל מעשה יידינו והצלחתנו באים מהשפע האלוקי ומהשגחת ה' והנהגתו הטבעית.

יש עדיפות להשגחה הטבעית שהיא מתאימה לחיי אמונה מתוך בחירה ובאופן עמוק יותר מהמאמין מתוך השגחה נסית.

שאלה: איזו תקופה מייצגת את התכלית של עם ישראל, את הקיום המשמעותי יותר: תקופת המדבר או תקופת ארץ ישראל?

תשובה: תקופת ארץ ישראל מייצגת את תכלית עם ישראל, אשר נבחר על ידי ה' להיות לעם סגולה המהווה דוגמה לכל העמים לחיי אמונה מתוך חיי מעשה, החיים במדבר תוך הנהגה נסית אינם יכולים לשמש לדוגמה שכן מדובר במצב לא רגיל ומציאות שאיננה תואמת את החיים היום יומיים בעולם הזה, ודומה יותר לחיים בגן עדן.

שאלה: מהי המטרה המיוחדת של חיי המדבר?

תשובה: המטרה של החיים במדבר הייתה תקופת ביניים במעבר מדור יציאת מצרים דור של עבדים לעם חופשי, בזמן המדבר בזכות ההנהגה הנסית יכלו בני ישראל לעסוק בלימוד התורה מבלי לחשוש ולדאוג לפרנסה,

במעבר מהנהגה נסית להנהגה טבעית יש בשורה גדולה. והוא מראה לכל באי עולם את האפשרות להיות עם מבורך, יוצר ומצליח, שהצלחתו רק מחזקת את אמונתו ואת ערכיו וממליכה את הקב"ה לעיני העולם כולו. ההצלחה בארץ יכולה להביא ליותר אמונה וליותר מחויבות, כאשר האדם זוכר תמיד שכל פעולתו היא מאת האלוקים.

לפני שנפתח בלימוד הספר נבחן מהי מסגרת הזמן של הספר.

פתיחת הספר :

פרק א', ג: וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעֶשְׂתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֲשֶׁר צָוָה ה' אֹתוֹ אֱלֹהִים:

א' שבת שנת הארבעים ליציאת מצרים.

סיום הספר :

פרק ל"ד, ה-ח: וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאַרְצָה מוֹאָב עַל פִּי ה': ... וַיָּבֹכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יָמָיו בְּכִי אֶבֶל מֹשֶׁה:

משה רבינו נפטר בז' באדר

יוצא אם כך שמסגרת הזמן של חומש דברים היא חמשה שבועות בלבד, כ-37 ימים, שהם ימיו האחרונים של משה רבינו לפני מותו.

שאלה:

היכן שהו בני ישראל בזמן שנאמר חומש דברים?

כבר בחלקו השני של חומש במדבר חנו בני ישראל **בערבות מואב**,
במדבר פרק כב' פסוק א':

"וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעֵרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יַרְחוֹ."

בפתח חומש דברים אנו מוצאים שבני ישראל נמצאים באותו מקום":
דברים א', ה':

"בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב "

בסוף החומש עולה משה רבינו מערבות מואב אל הר נבו :
דברים פרק לד':

"וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֵרְבֹת מוֹאָב אֶל הַר נֶבֹז רֹאשׁ הַפְּסֻגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יַרְחוֹ וַיִּרְאֶהוּ ה' אֶת
כָּל הָאָרֶץ... וַיָּמַת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי ה'"

יוצא אם-כך שהמיקום בערבות מואב לא השתנה לאורך חומש דברים.

בני ישראל קרובים מאד להיכנס לארץ כנען שממערב לירדן, אבל עליהם יהיה
לחצות את הירדן ולכבוש את הארץ, וזה יקרה רק לאחר מותו של משה רבינו, בימי
יהושע בן-נון.

מבנה החומש:

איך החומש בנוי מבחינת תוכנו?

ספר דברים נחלק לשלושה חלקים שבעיקרם הם שלושה נאומים ארוכים:

נאום פתיחה: פרקים א'-ד' .

נאום המצוות: פרקים ה'-כ"ו .

נאום החתימה – הברית ופרידת משה: פרקים כ"ז-סוף .

נאום המצוות הוא הנאום המרכזי של החומש.

הוא פותח בעשרת הדברות בפרק ה',

ממשיך בביאור מצוות האמונה (פרקים ו'-י"א: ביניהן, אהבת ה' ויראתו, לימוד תורה, ברכת המזון),

ומפרק י"ב יש מצוות מעשיות .

ההיגיון בסדר הזה יכול להיות קשור למבנה של עשרת הדברות הפותחות קודם כל בהכרזת האמונה ורק אחר-כך מצוות מעשיות.

עם הכניסה לארץ יש להקדים ולחזק קודם כל את האמונה ולהפנימה, ומתוך כך תבוא גם המחויבות למצוות המעשיות.

מצוות מבוארות – הרמב"ן:

בין המצוות המובאות בחומש דברים יש מצוות שהובאו כבר בחומשים הקודמים ובחומש דברים הן התבארו מחדש, כמו שנאמר בפתח הספר "בְּעֵבֶר הַיָּרְדֵן בְּאֶרֶץ מִזְבֵּחַ הַזֶּה בְּאֶרֶץ הַתְּנִינִים הַזֹּאת" (א', ה).

מצוות אילו מכונות על-ידי רמב"ן **מצוות מבוארות**.

בדרך כלל הביאור קשור לעניינים הקשורים לחיים העתידיים בארץ-ישראל.

לדוגמה:

כשחוזר משה רבינו על מצוות המועדים הוא מזכיר שיש להעלות את קרבנות החג "אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁכַן שְׁמוֹ שָׁם" (דברים ט"ז, ו).

כשמשה חוזר על דיני העבד העברי המשתחרר לאחר שש שנות עבדות, הוא מציין שיש להעניק לו עם יציאתו מפרי הארץ ותנובתה – "וְכִי תִשְׁלַחְנוּ חֶפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם: הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֵּאֲנֶךָ וּמִגְרָנֶךָ וּמִקְבָּךְ אֲשֶׁר בְּרַכָּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ תִתֶּן לוֹ" (ט"ו, יג-יד).

מצוות חדשות בספר דברים:

מצוות אחרות הן **מצוות מחודשות**, מצוות שעדיין לא הובאו בחומשים הקודמים וגם הן קשורות ברובן למציאות החיים העתידית הצפויה עם הכניסה לארץ ישראל. לדוגמה, מצוות הקשורות לדיני מלחמה.

הפנמת האמונה ועבודת ה' בחומש דברים:

ישנם כאמור נושאים מרכזיים השזורים לאורך הספר, כולם קשורים למעבר החד הצפוי עם הכניסה לארץ. כמו ע"ז, דינים וענייני אמונה הקשורים לארץ ישראל ועוד.

נושא מרכזי חשוב המעסיק את הספר הוא **הפנמת האמונה ודברי התורה**.

בחומש מופיעה מספר פעמים הדרישה לעבוד את ה' "בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ".

יש בספר הרבה פניות אל **הרגש** (יש ציווי לאהוב את ה', לירא אותו, לדבוק בו, ועוד).

הדור אליו משה רבינו מדבר לא ראה את נסי יציאת מצרים ולא היה במעמד הר סיני. זה דור הבנים, שייכנס ארצה ומכאן ואילך יחיה תחת השגחה שתהיה יותר טבעית ופחות ניסית. לשם כך יש צורך להפנים את האמונה ולעבוד את ה' בכל חלקי הנפש.

דרכים שהחומש מציע כדי להעצים את האמונה :

- א. מצוות יום-יומיות** שיוצרות תהליך של הפנמה של אמונה בה' ועבודת ה' כמו :
- מצות ברכת המזון "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (ח', י),
  - פרשת קריאת שמע הכוללת מצוות אמונה, כמו, לימוד תורה לבנים, קביעת מזוזה בפתח הבית ועוד.
- ב. טקסים ומצוות ייחודיות לאורך השנה**, כמו, מצוות עלייה לרגל והבאת הבכורים (פרק כ"ו), ומצוות הקהל פעם בשבע שנים .
- הדור הנכנס לארץ מצווה לקיים **טקסים מכוננים ומרגשים ייחודיים**, שיתקיימו עם הכניסה לארץ –
- טקס כתיבת התורה על הר עיבל (כ"ז, א-ח), וטקס הברכה והקללה (כ"ז, יא-כו), שהתקיים בימי יהושע אל מול הר גריזים והר עיבל (יהושע ח', ל-לה) .
- ג. ברית ערבות מואב**: חלקו האחרון של חומש דברים מכונה גם " **ברית ערבות מואב** " (בשונה מ"ברית סיני" שנכרתה עם דור יוצאי מצרים), ללמדנו שמשם רבינו דאג שתיכרת ברית מחודשת בין עם ישראל לה', כדי לחזק את אמונתם של ישראל, ערב כניסתם ארצה.

טבלה מסכמת (מתוך האתר ללמוד וללמד) ההבדלים בין החיים במדבר לחיים בארץ ישראל:

משמעויות-אתגרים-מחשבות	החיים בארץ ישראל	החיים במדבר	
<p>1. במדבר אדם חי בקרב בני שבטו ובשכנות קרובה לשבטים האחרים. הקשר לעם ישראל היה מובן מאליו. בארץ ישראל אדם יכול לגור יחסית בבידוד, הקשר לעם כולו מתעמעם. פגשנו בבעיה זו בעניין המזבח של שניים וחצי השבטים (יהושע כ"ב). לכן חשוב לשמור על מצוות "ריכוזיות" כמו עליה לרגל (דברים ט"ו).</p> <p>2. יש צורך במצוות חדשות, למשל: מעקה, השגת גבול</p>	בתי קבע	באוהלים בסוכות, "דירת עראי"	מגורים
<p>סכנת העבודה הזרה מתעצמת מאד: השכנות הקרובה וההיכרות עם התרבות האלילית עלולות להביא לאימוץ ולהטמעה של העבודה הזרה. (מתוך כך נוכל להבין את האזהרות הרבות בעניין זה בספר דברים).</p>	כל אדם גר בנחלתו, מבודד משכנים קרובים. חלק מהשכנים הם דווקא הגויים שנתרו בארץ.	בני השבט "עם לבד ישכון".	השכנים
<p>1. חשיבותה של החקלאות ברורה, וכן גם חשיבות העובדה שאדם מתפרנס בעצמו מיגיע כפיו. עם זאת, העבודה החקלאית מציבה בפני האדם המאמין גם אתגרים משמעותיים: עליו להימנע מהשתעבדות לאדמתו וליכולת לצבור עוד ועוד. עליו לזכור שהיבול ניתן לו מעם ה', ולא להתפתות להערצת כוחות הטבע או אלילים שקשורים בכוחות אלו (הבעל). עליו להישמר מתחושת הגאווה: "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". מצוות רבות עונות על הצורך הזה (מעשרות, ביכורים, שמיטה).</p> <p>2. מכיון שהאחריות הכלכלית מוטלת עתה על הפרט, נוצרים גם פערים כלכליים. כאשר ניזונו מהמון, לא היה אדם שלא היה לו מה לאכול. כאשר האדם דואג לפרנסתו, נוצר גם העוני. לכן יש צורך בהגדרת הסולידריות החברתית והמחויבות לחלשים שבחברה</p>	חקלאות לסוגיה השונים	המון, צאן ובקר	פרנסה

(הלוואה, צדקה, מתנות עניים, שמיטת כספים).			
למרות הצורך העצום במים (חקלאות, שתייה) דווקא בארץ אין ביטחון בכך שהגשם ירד. הגשם קשור להתנהגות (דברים י"א, פרשת "והיה אם שמוע"). כמובן שעלינו להתייחס גם להבדל בין א"י לבין מצרים, אשר היא "כגן הירק".	תלות בגשם	מקורות מזדמנים, "באר מרים".	מים
1. יש צורך בהקמת צבא, באימון ובהכנה למלחמה. מתוך כך נבין את דיני המלחמה בספר דברים: קריאה לשלום, מי הנלחמים במלחמת מצווה ובמלחמת רכוש, דיני מצור, אשת יפת תואר, שמירה על קדושת המחנה. 2. משה צריך לחזק את רוח העם לקראת האתגרים הבטחוניים העומדים בפניהם, ולהזכיר להם: "לא תירא מהם כי ה' אלוקיך עמך".	הנהגה טבעית, מיד עם הכניסה לארץ עמ"י נדרש להילחם.	הנהגה ניסית: "ה' ילחם לכם- ואתם תחרישון" "וכי ידיו של משה עושות מלחמה?"	ביטחון
בספר דברים נמצא הנחיות למינוי שופטים ויצירת היררכיה שיפוטית, מינוי שוטרים, סמכותם של הלויים, מקומו של הנביא בהנהגה, וכמובן עיסוק בדמותו של המלך.	יהושע- מנהיג בשלב המעבר. בהמשך הנהגה ע"י מוסדות שונים: מלך, כהן, נביא, שופט.	משה מנהיג רוחני ואזרחי, גם שופט.	הנהגה
החיים בבידוד יחסי מביאים לכך שהאחריות לענייני הבית מוטלת באופן בלעדי על אנשי הבית. נדרש עיסוק נרחב יותר בענייני איש וביתו (דיני נישואין וגירושין, ענייני חינוך- פרשת שמע, בן סורר ומורה).	פיזור על שטח גדול	כולם מרוכזים סביב המנהיג	ריכוז- פיזור
מתוך הריחוק, אדם עלול להגיע למצב של שכחת ה'. החשיבות של מצוות ששמורות על הקשר עם המקדש היא קריטית: קורבנות, מעשר שני, עליה לרגל, הקהל.	ריחוק מהמרכז הרוחני	קרבה פיזית למשכן	קשר למרכז הרוחני